

Олена МАРЧЕНКО,
професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЮ ФІЛОСОФІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Методи філософії прав людини покликані забезпечити рух думки від об'єкта до предмета – від загального розуміння «правової людини» до системи якостей і можливостей, що виражають і забезпечують її розвиток за допомогою прав.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз усталеної методології прав людини із акцентуацією уваги на найбільш відповідних викликам сучасності.

Так, метафізична методологія постулює, що першооснови речей і процесів мають надфізичну природу, виходять за межі природного світу і не доступні чуттєвому спогляданню. Вони перебувають як у царині трансцендентної, надособистісної реальності, так і в глибинах трансцендентальної антропосфери, всередині людського духу, на тих його рівнях, куди не може проникнути раціонально-розсудливе світорозуміння. Таким чином, права людини слід розглядати в контексті трансцендентних першооснов буття і трансцендентально-апріорних структур духовного досвіду. Метафізична методологія виступає головним засобом концептуального осмислення прав людини у рамках природного права. Вона дає змогу вбачати в нормах і цінностях природного права, невіддільних від людини, символи надлюдських енергій, що беруть участь у творінні соціального світу та світу людського духу.

Діалектична методологія використовує як основний аналітичний засіб принцип суперечності, тобто права людини, як елемент правової реальності, з необхідним і достатнім ступенем повноти можуть бути описані в термінах суперечностей, конфліктів, колізій. Суперечності подібного роду виникають, зокрема, між свободою особистості та обмеженнями свободи, мірою соціально-правової рівності та нерівності, принципами індивідуальності та колективності в побудові правопорядку тощо. Цей аналітичний інструмент надає змогу досліднику, уникаючи теоретичного верхоглядства, проникати в сутнісний рівень соціально-правових та особистісно-правових реалій.

Для феноменологічної методології найбільший інтерес становлять не форми реальної поведінки людей, а чисті нормативні структури, що підпорядковують собі людську свідомість і діяльність. Перша з них – це

безумовні очевидності, що передують нормам права. Друга – ідеальні когнітивні структури, що передують знанням про право і дані людині через феномени її свідомості. Феноменологія створює можливість возз'єднання світу чистих сутностей і природно-соціального світу повсякденного існування. Це відбувається через структури свідомості, що містять ментальні передумови для сприйняття природно-правових універсалій.

У герменевтичній методології центральне місце посідає питання про розуміння людиною смислів сущого і належного, про межі інтерпретаційної свободи, наявної в її розпорядженні. Основна особливість розуміння полягає в тому, що воно активне і аж ніяк не тотожне безпосередньому відображенню.

Для філософії прав людини значущим є положення про те, що розуміння будь-якого фрагмента сущого і належного завжди має особистісно-екзистенціальний характер, оскільки зрозуміти – означає встановити зв'язок між чужим і своїм, включити зовнішні дані в систему особистих смислів, ціннісних координат і власного екзистенціального досвіду.

Методологія філософії культури виходить із припущення, що права людини несуть у собі, крім суто юридичних значень, ще й смисли позаправового характеру, є осередком культурного змісту. Такий підхід дає змогу розглядати людину, яка володіє правами, не саму по собі, а споглядати її всередині проблемного простору соціокультурних значень, смислів, цінностей, символів. Відповідно феномен права, прав людини, по-перше, втрачає жорсткість суто юридичних обрисів, по-друге, занурюється в проблемне поле, пов'язане, зокрема, з питаннями правової культури. У цьому полі змінюють свій звичний вигляд традиційні для філософії та теорії права питання свободи і обов'язку людини, набуваючи нових відтінків, що дають змогу розглядати права людини не тільки як регулятивний засіб, а й як культурну форму, креативне начало, що бере участь у творенні вищих форм індивідуальної та суспільної духовності.

Філософсько-соціологічна методологія передбачає, що дослідження прав людини підпорядковані принципу соціального детермінізму. У світлі цього принципу людина і її права постають як складова і, значною мірою, підпорядкована частина соціальної системи, наділена функціями, необхідними для її обслуговування. Людину розглядають як індивіда, що перебуває під впливом надособистих соціонормативних структур. Цей підхід дає змогу максимально враховувати наявні соціальні впливи на феномен прав людини, абстрагуючись від позасоціальних причин трансцендентного або антропологічного характеру. Філософсько-соціологічна методологія найбільшою мірою доречна у дослідженні позитивного права. У світлі її настанов людина як суб'єкт прав є продуктом і представником певних соціальних спільнот, конкретно-історичних суспільних систем, а її сутність визначається різноманітними ансамблями відносин, що склалися у цих системах.

Філософія прав людини самовизначається та ідентифікується не тільки

через особливості свого предмета, методу, змісту, а й завдяки призначенню та виконанню власної ролі, що виявляється в її завданнях.

Основне завдання філософії прав людини – критична рефлексія визначальних тенденцій «людського» наповнення держави і права, їх існування за допомогою прав людини, дослідження правової реальності в перспективі загальних принципів і цінностей буття, що визначають прояв і розквіт людської сутності.

Як найбільш значущі для філософії прав людини виокремимо такі завдання:

- Розв’язання методологічних проблем філософії прав людини, аналіз прав людини як філософської категорії;
- дослідження гуманізму як світоглядної основи прав людини, їхнього морального, духовного змісту;
- характеристика прав людини як ідеї, цінності, закону, правової реальності, їхнього онтологічного та гносеологічного змісту, з точки зору природного та позитивного права;
- розгляд цивілізаційного типу особистості, образу людини, що володіє правами, а також специфіки прояву її соціальних і моральних характеристик при реалізації формального каталогу прав у різних історичних і національних умовах;
- аналіз історичних типів філософії прав людини, прав людини як історичного феномена, специфіки генези прав людини у класичній, неklasичній, постнеklasичній філософсько-правовій науці;
- філософське осмислення прав людини як системи, їх видів, поколінь, рівнів, розв’язання проблеми інституалізації прав людини, зокрема в Україні, розгляд питання про їхню універсальність і національну специфіку;
- спроба філософського обґрунтування становлення, утвердження прав людини як закономірності розвитку глобальної цивілізації та інші.

Резюмуючи вищевикладене, слід наголосити, що наведений перелік методологій і завдань, пов’язаних із їх застосуванням, не є вичерпним. Філософія прав людини, як і філософія права, може розвиватися на основі практично будь-якої філософської школи – від платонізму і аристотелізму до позитивізму й екзистенціалізму. Концепція, що виникає при цьому, – наслідок застосування відповідних тій або іншій філософській школі методів. Іншими словами, означений філософський конструкт характеризується методологічним плюралізмом і розрізняється у своїх трактуваннях методами філософського обґрунтування і розв’язання предметних проблем.